

skog (Karadža-Dag), podigao je pred Šeriatskim sudom tužbu protiv lica zvanih Mustafa-aga, Mustafa-čelebija i Omer-čelebija Dedići (Dede-záade) i Mustafa Hasanbaša, koji su stanovnici varošice Žabljaka, što isto tako spada pod srez podgorički, te je (vladika) rekao: »Od daljana (ribolovišta), koji pripada zadužbini spomenute crkve, a nalazi se na rijeci zvanoj Šuici u blizini sela Sinjca, određeno je i upisano u knjigu (tefter) kao prihod svake godine paušalno trista akči (aspri), pa zahtijevam, da se učini uvid u taj tefter, koji je u mojim rukama«.

Na te njegove riječi zapitani su spomenuti optuženi, a oni su u svome odgovoru rekli, da je to njihova vlastina (milk), koja im je ostala u nasljedstvo od njihovih otaca i djedova. Kad su oni to kazali, spomenuti je svećenik pokazao tefter, pa kad je učinjen uvid (pogledano) u nj, vidjelo se iz njegove sadržine, da je po tefteru daljan izdavan paušalno po trista akči. Na osnovu

teftera ova slova su napisana kao punovažna isprava i data u ruke spomenutom svešteniku kao dokaz* da posjeduje taj daljan, kako bi se u slučaju potrebe moglo ustanoviti, na koji je način stvar tekla.

Pisano početkom blagog mjeseca zilhizeta godine 1115 (to jest u prvoj dekadi aprila 1704 godine).

Prisutni svjedoci

Iljas-kapetan, Omer Leka, Omer, Mustafa bajraktar, Mahmut-čauš, Ibrahim-čehoja i drugi.
Derviš M. Korkut

*) Interesantno je napomenuti, da je 1931 god. zbilja nastupio slučaj, da ovaj dokument posluži Cetinjskom manastiru kao dokaz za svojinu toga daljana. Uprava manastira je tužila neke seljake iz Šujice, što su bili uzurpirali spomenuti daljan, te je i dobila spor protiv njih. Manastir je dokazao svoje pravo i ovjerenim prevodom ove presude podgoričkog šeriatskog suda iz god. 1704.

ŠEST SLOVENSКИH ZAGOVORA IZ GODINE 1720.

G. Mr. pharm. Vlatko Bartulić pozajmio mi je stari slovenski rukopis, koji ima na 24. nepaginiranoj stranici ovaj naslov: »I. M. B. Bedezin Dochtarške Bukve k do volene 21 dan oktobra u leitu 1747 u teh visozih planinah u notrainim kraïnskim«. Slijede još četiri nepaginirane stranice, a onda slijede 203 paginirane stranice. Na str. 17. naslikan je kalež, a na njemu je napisana godina 1720. Sva je prilika, da je te godine pisan ovaj rukopis, jer onaj natpis što sam ga gore spomenuo, potiče iz kasnijeg vremena i pisan je olovkom.

Rukopis je razdijeljen na više dijelova. U prvom se opisuje, kako se može po mokraći poznati, od kakve bolesti boluje čovjek (1—41), u drugom i trećem dijelu se nabrajaju različne bolesti i lijekovi, u četvrtom dijelu opisuje se razno drveće (str. 155.), u petom se opisuje ljekovito bilje i njegova moć i korist (str. 102.), a iza toga nabrajaju opet različni lijekovi. Vrlo su zanimljive str. 151.—154. na kojima je napisano šest zagovora (incantationes) ili čaranja.

Prvi zagovor je »sa metlai isgovortti«. Metljaj je po Pleteršniku »ein Geschwür«¹, pa i kukac (Der Fingerwurm). Na str. 145. rukopisa je ljekovito sredstvo, koje se rabi, ako dobije tko takav čir. Tu

¹ Metljaji so neki mozolji, ki se človeku na nogah po mečah delajo.

piše doslovce: »Sa metlai sa ledi (kod ljudi). Ta bela zhebula (luk) svortat (izvrtat) od tanzhiga konza (od tankog kraja — odozgo) in lashkiga vole (ulja) vlet noter (nalijati unutra). Ena malv od shkala bona nastargat (nastrugati) noter in ena malv lohkiĝa tankiĝa popela det noter. Potem ta zhebula na sheriaiza (na žeravicu) det de she szhre (ocvre) in mehka rata (postane mekana) in s tem masat«. To može da bude posvema dobro i naravno sredstvo bez ikakva čaranja. No nije bez praznovjerja sam zagovor, koji glasi: »Ti hudi metlai, iest tebi prepovem (v) imen svetiga mehela (Mihaela). Iest tebi prepovem, de she ti moresh spravt i stega karshenga zhloveka, ali govedota (ako je metljaj kod blaga) v hvde govzhe (u hudu gošču šumu)² ker nabena (nijedna) karshaïska stvar na (ne) saïde, ker she mle naredé, ker boshi petelinc no (ne) poïe. Moli 3 ozhenasha in 3 zheshene marie (zdrave Marije) svetim mehelv h zhesti« (na čast). Mora to doista biti daleko od svijeta, gdje više

² U Novoj vasi kod sv. Marka u Štajerskoj zagovaraju žene reumatizam te ga »dol molijo« sa silnim psovanjem te ga zaklinju:

»Idi med pečine in planine,

Med vse vrage in hudiče!«

Gl. Dr. K. Štrekelj; Slovenske narodne pesmi III. str. 211.

»božji petelinc ne poje«. ³ Kod starih Perzijanaca i kod indogermanskih naroda donosi pjev kokota sreću. U njemačkoj mitologiji može pijevac protjerati (verscheuchen) zle duhove.⁴

U Štrekeljevoj zbirci (III. str. 211.) nalazi se i »zagovor zoper navadno oteklino«, što ga je zabilježio Ivan Kunšič u Gorjama kod Bleda, a (lasi: »Wotók (nateklina) pojde rãz móst, na kóst, rãz kóst, na mësò, na dlako, rãz dlako, na zeleno trato. Tam pojde devët komolcov wbok (duboko) v tla! Tam bude na »tuc«, tam bude na »tuc«!

Drugi je zagovor protiv »bramora«. Bramor ili mramor je u prvom značenju kukac: Die Werre, die Maulwurfsgrille (gryllotalpa vulgaris). U drugom značenju znači: der Spath, der Knoten am Knie, bolest kod konja i volova. No na ovom mjestu valja razumijevati »die Scropheln«. U ljekaruši ima najprije (str. 149.) »s a bramore raznovat«. Tu se kaže: »Dobi bramorie in bramorka. Deni bramorie (muško) v brinov vole (u ulje od borovice), bramorka po (pako) v lashk vole (talijansko ulje) vsaku poshebai (svako napose) v glash (čašu) in obadva glashe noter v semle 24 vor (sati) kadar ie iasna nozh. Vos zait zhe ie bramor moresh is bramorieim volem popred, zhe ie po (pa) bramorka po (pa) is bramorknim volem popred pomash. Zhe imash bramorka ali bramorie. Tv zhe imash bramorie, takv ie le en shreif, che po (pa) imash bramorka ie vezh vorhov. Kader gre mesz (mjesec) gor, takv pomash is bramorieim volem popred. Zhe imash bramorka po (pa) is (sa) bramorknim volem popred. Potlei po (pa) barsh (brzo) stem obodvema po vorsti (po redu) pomash in zhes 3 vore (sata) po (pa) spet pomash. O povn lun (kad je pun mjesec) po (pa) spet pomash in kader nez h mesza ni (kad nema mjeseca) po (pa) vshelei (uvijek) is obadvema po vorsti (po redu) in v anim (jednom) meszhi she more pososhit (ranica mora da se posuši i zaraste za mjesec dana). Tam v shemli raslozhti (razlikovati) bramorie in bramorzhe. Bramor ie debv in

³ Josip Lovretić zabilježio je u Otoku u Slavoniji među načinima, kako se liječi od uroka također jedan, u kojem se kaže: »neka (urok) ide u ladnu vodu, di vodena munja siva, di pital ne piva, di kvočka ne kvoca, di krme ne roca, di čele ne zuče, di krava ne muče, di konji ne vrištu, di kerovi ne laju, di mačke miše ne vataju, di plugovi ne oru, di popovi svetu misu ne štiju, di kosa ne kosi«. (Zbornik VII str. 150 sq.) Gl. i Dr. Josip Matasović: »Čini od uroka« str. 25.

⁴ Gl. Dr. O. v. Hovorka i Dr. A. Kronfeld: »Vergleichende Volksmedizin« I. str. 194.

zhern, bramo(r)ka je vel (više) dovga in ariava. In shev obadoie v glashe den i tv je ta narbol shi roznie« (lijek).

Sam »zagovor« glasi pak ovako: »Ti hvdi bramvr ali bramorka iest tebi prepovem de she ti moresh pososhit kvkar ta voda. Iest karshen in bermon (potvrden) zhlork iest tebi prepovem (v) imen Jesusa Kristvsa. Moli k tarplei (trpljenju, mucij) Jesusovim. Poshkrof is vodo«.

Upozoravam na propise kod gornjeg recepta: kad je jasna noć, kad mjesec raste, kad je pun mjesec, kad nema mjeseca, pa prema tome utječe mjesec na vrsnoću tog lijeka.

U pučkoj medicini spominje se također krtica, koja time, što živi pod zemljom, nalíči donekle vrlcu ili bramoru. »Die Maulwurfspfole wird in Oberösterreich vom Volk als Mittel gegen Halsweh der Kinder verwendet Der Maulwurf war als Heilmittel bereits den alten Römern bekannt, worüber wir bei Plinius (543, XXX, 7) eine ganz unzweideutige Stelle finden ...

Die Pfötchen des Maulwurfes dienen als Heilmittel zur Heilung der cártite (»Maulwürfe genannte Geschwüre, eine Art Knoten unter der Haut), welche jene bekommen, die viele Maulwurfshaufen zerstören. Diese Knoten vergehen, wenn man dieselben mit Wasser abwascht, welchem Erde aus einen Maulwurfshaufen beigemischt wurde«.⁵

Treći zagovor: »Sa govzhizh isgovoriti« (str. 152.). Taj zagovor glasi: »Ti hudi govzhizh iest tebi prepovem. Ti moresh iet (ići) is tega govedota. Zhe shi na krev (na krvi) sprav she na drob, zhe shi na koshe (na koži), zhe shi v kosh, sprav she v dlaka von iste dlaike v skalavie, ker (gdje) nabena karshanska stvar ne saide«.

Prvi zagovor bio je za ljude i govedo, drugi za ljude, a ovaj samo za govedo. Govčić je nekakva bolest kod blaga. Pleteršnik zove tu bolest podkožni ogrci = die Dasselbeulen in der Haut des Rindviehes von den Maden der Dasselfliegen. Kad ta muha (hypoderma bovis) ubode blašče na paši, izleže se dosta velika ličinka, a na koži se napravi nateklina. Trgovci kožom paze, da li ima mnogo mjesta, na kojima je koža oštećena. Ako nije više nego tri, koža je još uvijek prve vrste, ako ih imade više već je koža manje vrijedna, a ako ih je puno, gubi koža svoju vrijednost. Hrvatski se zove ona ličinka ugar ili

⁵ Gl. Dr. O. v. Hovorka und Dr. A. Kronfeld: »Vergleichende Volksmedizin« I. str. 292.

ugorka (u Banjoj Luci kažu ugork). Kako bi golčić imao u tom zagovoru ići iz blaščeta »v skalovje«, dakle nekamo daleko sjeća taj zagovor protiv nateklina, što sam ga prema Štrekelju spomenuo već gore (Pojdè rãz môst na kôst, rãz kôst na mësô i t. d.).

Vrlo je kratak četvrti zagovor: »Sa ogen (vručicu, upalu) von vs het. Zagovor glasi: »Boh in moistar (odnosi se na Boga Spasitelja, koga u sv. pismu zovu magister, kajkavski meštar) (in) lubi sveti Petar vsami ta spezhena (Pleteršnik ima speklina = die Brandwunde) in bolezhina in dei (daj) tv s(drav) mesv«.

Najzanimljiviji je peti zagovor: »Sa strup (otrov) isgovorti«. Taj glasi: »Stoi (ima da bude: »stoji«), stoi, stoi, shivna, (valjada: »silna« kako imaju dva takova zagovora u Štrekelju) shivna, shivna, skala (pećina), skala, skala, na skali gor (gore), gor, gor spi, spi, spi, svet, svet, svet, Shempas, Shempas, Shempas. Pridi k nam sama mati boshie h pamozh tim karshenim in bermoshenim (potvrdenom) zhlovek, ker (kateri — koji) ie od tega poshemliskiga (zemaljskoga) zhervizhka popaden (ugrizen), de (da) na (ne) bo sa letim (ovim) zhervizhem ne sarbel ne bolel.

amen. amen. amen.

† † †

Moli 3 ozhenashe in 3 zheshene Marie anga (jednoga) maš (imaš) maret (valjada naret = načiniti), pamozh (namoči) perst (v) vod in nared tih shedem pik (točki) okol shlaka in te tri krishe: enga nad shlakam (žlak iz njemačkog = udarac, der Schlag, valjada ono mjesto, gdje je bio ugriz od zmiije), enga zhes slak, enga pot (pod) shlakam, al po (pa) na krah (valjada na kraj, na kraju), zhe nimash sram (das Schamglied) govedata«.

U Štrekelju (Slovenske narodne pesmi III str. 207—209) ima osam zagovora protiv ujeda zmiije. U pet od njih se spominje sv. Šempas (Šempas, Šempauz, Irmbas, Šanpas), u jednoj Šenpolaj (S. Pelagius), a u drugoj Šempav (S. Paulus). Šempas je župa nedaleko slovenske Gorice. Sad je Italijani zovu Sanbasso. Očito je, da je ta župa nazvana po mučeniku sv. Bassu, koga su nekada tu slavili, kada, ne zna se, jer je sada župski patron sv. Silvestar papa. Rimski martirologij spominje više mučenika sv. Basso. Jedan se slavi 5. XII., a bio je biskup u »Niciae apud Narum fluvium«. Umro je mučeničkom smrću za progonstva Decija i Valerijana. Drugi mučenik Bassus umro je u Rimu dne 11. V. za progonstva Dioklecija-

nova. Treći sa Dionizijem i Agapitom te još 40 drugih mučenika umro je 20. XI. u Herakleji u Traciji. No najvjerojatnije je, da se tu ima razumijevati sv. Basso mučenik, koji je preminuo sa sv. Evzebijem, sv. Eutihijem i sv. Basilidesom u V. stoljeću. Njegov blagdan slavi se 20. I. Osobito su ga slavili u Mlecima, pa je vrlo vjerovatno, da je njegovo štovanje prešlo preko Oglaja i u goričku nadbiskupiju.⁶ Postoji minijatura iz druge polovine XV. stoljeća. Slika pokazuje sv. Bassa svezana, kako mu dva čovjeka zabijaju velike čavle u tabane, a druga dvojica sa željezima peku tijelo. Sa strane je na prijestolju sudac sa krunom.⁷

Dr. Josip Mantuani mi je pisao, da je svojevremeno s pok. goričkim nadbiskupom dr. Franjom Sedejem posjetio bivšeg župnika u Šempasu jubilarca Blaža Grču, a ni taj im nije znao ništa kazati o Šempasu. Na moju molbu govorio je g. župnik u Šenčurju kod Kranja Ivan Piber sa župnikom Grčom, koji živi u Šenčurju u visokoj starosti. On je izjavio, da mu je sv. Basso slabo poznat. Sjeća se doduše nekakve slike, po kojoj zaključuje, da je bio sv. Basso u Šempasu poznat. Sam se je mnogo zanimao za tog sveca te je mnogo istraživao, no nije došao do stalnog zaključka. I prof. Mons. Stjepan Kocijančić, koji je pisao o povijesti Šempasa, ne spominje sv. Bassa. Nije o tom znao ništa da kaže Isusovac g. Kopatin, koji je rodom iz okolice Šempasa. Nisu ni Ivan Navratil i dr. Karol Štrekelj, koji su priopćivali zagovore protiv zmijskog otrova, objasnili u kakovoj je vezi mučenik sv. Basso sa zmijskim otrovom.

Prvi puta je takav zagovor tiskan u »Novicah« od god. 1847. str. 147. Neki Mataja u Gornjoj Kranjskoj zagovarao je otrov nekoj devojčici, koja je narednog dana umrla. On je govorio: »Tam stoje ena sveta gôra, na ti gôri stoje en zlat stol, na tem stolu sedi en svet mož, sveti Šempas. K njemu je peršla mati božja, je pernesla usmiljeniga Jezusa. Je pa rekla trikrat eden za drugim:

⁶ H. Delehaye u »Analecta Bollandiana« (1932. I, 295.—310.) napominje da jedna župa u Veneciji nosi ime S. Bassus, isto jedan samostan u Malamocco (Venezia) S. Bassus i Leon. Neki su identificirali S. Bassus sa svecem Mezijje S. Dasius čije je tijelo preneseno u Ankonu gdje se čuva u sarkofagu. Iz Ankone je štovanje prešlo i na druge strane obala jadranskoga mora. (Ovo je ekscerpt Msgr. Don Frane Bulića iz Splita, koji ništa više nije mogao eruirati.)

⁷ Gl. Elisa Ricci: Mille santi nell' arte. Za taj podatak zahvaljujem g. profesoru Ferdi Goglii.

»Zakaj ti ne fertigješ tega človeka, od strupa pičeniga?«

U zagovoru, što ga je zapisao Štrekelj u Gabrijima kod Gorice (Slovenske narodne pesmi III. str. 208.) stoji slično kao u našem zagovoru: »da ga ne bo žgalo, ne bolélo, ne sarbélo«. U zagovoru iz Ribnice (ib. 207.) stoji slično kao u našem: »Pomačaj temu človeku, če je vgrizen al popaden od tega črva podzemeljskega!«

Ivan Navratil, koji je mnogo godina sakupljao i priopćivao u »Letopisu Matice Slovenske«: »Slovenske národne vraže in prazne vére« teškom je mukom i uz plaću nagovorio god. 1883. jednog »krošnjara« (torbičara) iz Struga u Donjoj Kranjskoj, da mu je kazivao zagovor »za kačji strup«. U tom zagovoru spominje se i sv. Jošt (S. Jodocus), a glasi: »Stoji, stoji silna škala, na ti škali stoji sv. Jošt in sv. Šampavz. Le-ta kristjan (to govedo) je popaden od hude živali. Prosim, prosita Očeta nebeskega, de temi kristjani (temu govedu) ne sme neč škodit, kakov otok gor, takó dol«. Iza toga je morao moliti 7 očenaša i 7 zdravo-Marija na čast sv. Joštu, sv. Šempavzu, Majci Božjoj i Spasitelju i ondje gdje je dotičnik ugrizen načiniti još prije molitve križ, a iza toga križ na čelu, na ustima i na prsima (no bez Amen). Iza 24 sata mine najveća nateklina.⁸

Dragutin Hirc u članku: »Što priča naš narod o nekim životinjama«⁹ pripovijeda, da u okolici grada Osora (na otoku Cresu) ima pećina (spilja), u kojoj je živio sv. Gaudencije. Prof. Milčetić, dok je još bio dijete, vidio je na sajmovima po otoku Krku prodavati kamenčiće, izbite iz one spilje, koji imaju čudotvornu moć. Tko nosi oko vrata ovakav kamenčić, ne će ga ujesti zmija, a tko njime napravi oko zmiје okrug, zmija se ne će više maknuti.

U nekim krajevima Hrvatske onoga, kojega je ujela zmija »razgovore« ili »pregovore« od zmiје otrovnice. Ujede li koga zmija otrovnica, prevežu mu ranu, da otok ne ide po svem tijelu, nabave kola i voze se u Čazmu do opančara M. Š., koji pregovara. Rana kod njega splasne i bolesnik ozdravi. Kako pregovara, to ne zna nitko, ne će da kaže, a naučio je od svoga oca.

U Indiji, gdje ima najviše zmija na svijetu, čarobnim se formulama »der Giftbeschwörer das tödliche Giffieber« zaustavlja. Takovi zagovori nalaze se već u Atharvavedi.¹⁰

⁸ »Letopis Matice Slovenske« 1894. str. 184.

⁹ »Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena« god. 1896. str. 12. — i »Zbornik« XXVII/2, str. 182. »Sv. Gaudenc«.

Zadnji zagovor u toj zbirci je napokon »sa prisat isgovort« (str. 154). »Prisad« je po Pleteršniku »der Brand am Körper«. Kod prvih pet zagovora uvijek onaj koji zagovara, kaže: »jest ti prepovem« (u smislu: zapovijedam) a tu kaže: »jest te saratim« (beschwöre). Taj zagovor glasi: »Ti prisat iest te saratim per shivim Bogv v iemen. Ti prisat ti nimash tim zhlovekv shkodvat. Jest ti ozhem (valjda: rechem), de imash prez h pobegent. Stoi skala, na skali stoi sveti Shempas. Pridi h nam sama mati Boshie h nem je pershv angel: Pomačaj tim karshenim zhloveku. H nem je pershla sveta Marjeta (Marjeta), de ti strup imash saterien biti tud. Ti prisat imash saterien biti, skois (skozi, po) tekozhe voda, skois Shempasa, skoz angele poterial ha (ga). Skois Shempasa, skois shegen (v) imen Boga ozheta, inv Sina, inv svetiga duha † † † Moli 3 ozhenashe inv 3 zheshene Marie. Kuker perstru, sam tvlkv je dergazh, enga shalostni mater boshi«.

U tom se zagovoru spominje uz sv. Šempasa prvi put sv. Marjeta mučenica. U Štrekelju je jedan zagovor, što ga je zabilježio Š. Gregorčič u Podkrncima (Štrekelj III. str. 209.). Taj zagovor počinje: »Jaz tebi preganjam strup v ime Boga in svetega Jurija; jaz tebi preganjam strup v ime Boga in svete Marjete« i t. d. Štovanje mučenice iz Antiohije sv. Margarete (Marjete) proširilo se na zapadu isto tako kao sv. Jurja poslije križarskih vojna. I sv. Juraj i sv. Margareta nalaze se među 14 pomoćnika u nuždi. Obojica se slikaju sa zmajem. Djevicu Margaretu su poradi njezine vjere bacili u tamnicu. Tu joj se ukazao vrag u spodobu zmaja. Sa znakom križa ga je ona protjerala. Zato je slikaju sa križem i pobjeđenim zmajem. Kao što je ona protjerala znakom križa vraga, tako je imala ona protjerati i prisad od bolesnika.

Da je taj rukopis nastao na »notrainim Kraiskim« osim mnogih drugih dokaza svjedoči i mjesto: »skroz angele poterial ha« = ga. U vipavskoj dolini i dalje u Goričkoj govori puk mjesto g — h.

Kako je ovo pitanje o »zagovorima« još slabo objašnjeno i grada dosta nepoznata, mislim da će i ovi podaci dobro doći, pogotovo što su izvadeni iz rukopisa, koji je napisan pred više nego dvije stotine godina.

Janko Barlè

¹⁰ Dr. H. v. Hovorka und Dr. A. Kronfeld: Vergleichende Volksmedizin. I. str. 383.